

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ОПТОВИХ РИНКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Лисюк В.М.

У статті викладені дослідження світового досвіду створення оптових ринків сільгосппродукції (ОРСП). Пропонується стратегія будівництва мережі оптових ринків, яка має базуватись на розробленому автором методичному підході розрахунків техніко-економічних параметрів ОРСП з метою оптимізації інвестиційних ресурсів та прискорення процесу створення мережі ОРСП в Україні.

Інфраструктурна ланка товарних ринків в Україні відіграє надзвичайно важливу роль як сегменту, відповідального за фінансово-логістичне обслуговування інших секторів. Ефективний розвиток сировинного та виробничого секторів товарних ринків забезпечується у першу чергу за рахунок належного відтворення інвестованого капіталу шляхом організованого просування товарів до споживачів та раціонального розподілу зворотних фінансових потоків. Особливої актуальності проблема відтворення інвестиційного потенціалу підприємств реального, зокрема продовольчого, сектору економіки України набуває в сучасних умовах фактичної самоокупності інвестиційного процесу, коли одним з головних джерел капіталовкладень залишаються власні кошти підприємств.

Україна з її надзвичайно сприятливими кліматичними умовами та родючими землями має необхідні передумови для ефективного розвитку агросектору. Однак відсутність ефективного ринку збуту сільськогосподарської продукції стримує можливості аграрних підприємств та інших господарств в нарощуванні продуктивності та обсягів виробництва. Тому актуальним питанням стає створення ефективною чи трансформація діючої інфраструктурної ланки, особливо на ринках стратегічно важливої продукції з метою організації роботи ефективних оптових операторів, спроможних забезпечувати в необхідних обсягах реалізацію продукції, відтворення інвестованих коштів та сприяти втіленню в життя державної регуляторної політики.

Питання, пов'язані з розвитком ринкової інфраструктури аграрного ринку, знайшли відображення в працях таких науковців, як Дж. Трейсі-Уайт, Р.Корінець, М. Белявцев, І.Кириленко, Ю. Коваленко, П.

Саблук, А.Тарасюк, О.Ярмоленко та інших фахівців. Однак малодослідженими залишаються питання створення та забезпечення ефективного функціонування регіональних оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні з урахуванням особливостей перехідного періоду та зарубіжного досвіду, що обумовило вибір напрямку даного дослідження.

Оптові ринки необхідно тісно зв'язати з фермерами й ринками по всій країні, а також із закордонними ринками. Здатність надати площадки для стоянки автомобільного транспорту, здійснювати авіа- і морські наземні вантажні перевезення, разом з наявністю телефонного, факсового і електронного засобів зв'язку, а також своєчасною ринковою інформацією щодо обсягів і цін, є найважливішою частиною в справі забезпечення інтеграції оптового ринку з іншими ринками. Сьогодні необхідно усвідомити й зрозуміти ту особливу роль, яку ринок буде відігравати в економіці країни і регіону в будь-який момент часу [12].

Розвиток агропромислового комплексу, що є одним з провідних у структурі економіки України в останні роки поступово уповільнюється. Про це свідчать тенденції падіння валового виробництва власної сільгосппродукції та обсягів її реалізації, погіршення якості сільгосппродукції, підвищення цін на неї, збільшення обсягів імпорту, тощо.

Поступово вітчизняна сільгосппродукція витісняється з внутрішніх ринків імпортованою, яка має, на наш погляд, сумнівні конкурентні переваги, а саме: кращий, зовнішній вигляд, довгий термін зберігання та привабливу упаковку, поступаючись при цьому за органолептичними та біохімічними характеристиками вітчизняним продуктам. Але, на жаль, першим характеристикам віддають перевагу роздрібні мережі, для яких торговельні операції з таким товаром більш зручні.

Така ситуація не задовольняє державу і суспільство, оскільки створює живильне середовище для загроз продовольчій безпеці країні, стримує розвиток ринків вітчизняної продукції.

Проведені дослідження дозволили сформулювати перелік причин, які стали гальмом розвитку ринків сільгосптоварів, а відтак і продовольчих товарів. При цьому, результати досліджень визначили, що на поточному етапі у агросекторі найбільш проблемним є застаріла інфраструктура та недосконалість логістики товаропотоків.

Справа в тім, що навіть при задовільному врожаї - біля 35% продукції (це стосується в першу чергу плодово-овочевої продукції) залишається не реалізованою через те, що залишається на полі не зібраною, або псується при відсутності умов їх зберігання (сучасних складів, холодильників, овочесховищ). Недосконалість логістики товароруку є результатом відсутності організованого сектору (ланки) оптової торгівлі у ланцюговій структурі логістики просування товару від

поля до прилавка кінцевою споживача [9].

Відсутність чи незадовільний стан визначених ланок у наскрізній структурі товарного ринку призводить до збоїв у замкненому циклі відтворення споживчої вартості товару, відповідно до втрат товарної або грошової маси, що обертається на ринку.

Загалом збої чи розриви відтворювального циклу призводять до втрат фінансової маси, як правило, за рахунок прибуткової частини господарюючих суб'єктів, яка, як відомо, є єдиним джерелом формування власних інвестиційних ресурсів.

Відсутність інвестицій призводить до старіння фондів господарюючих суб'єктів, логістичних схем товароруку і, відповідно, незадовільних (неефективних) схем товароруку.

Таким чином, проблема полягає у виборі ефективної стратегії державної підтримки стабільного протікання відтворювальних процесів.

Наши дослідження показали, що, стратегія розвитку ринків агропродукції може будуватись у двох напрямках:

1. Підтримка, як правило, фінансових господарюючих суб'єктів, які несуть втрати від недосконалості відтворювальної структури ринків. У більшості практика показала, що це товаровиробники - фермерські господарства. Така фінансова підтримка відбувається шляхом; а) надання пільг (НДС, кредити); б) субсидування; в) технічної допомоги, тощо.

2. Розвиток (будівництво) інфраструктурних елементів ринку (складів, сховищ, холодильників, логістичних центрів) за рахунок бюджетних або залучених коштів.

Зрозуміло, що 2-й напрям більш перспективний, оскільки результатом впровадження саме такої стратегії буде створена нова сучасна інфраструктура, а наслідком - автоматичне вдосконалення логістики товароруку і грошових потоків з наступним позитивним ефектом [6-8].

Оскільки проблема неефективності аграрних ринків існує не тільки в Україні, але і в інших країнах Європи і світу, то, враховуючи соціальну важливість їх, уряди багатьох країн, навіть досить розвинутих, застосовують практику прямої підтримки неефективних суб'єктів цих ринків - найчастіше фермерів, і витрачають на ці цілі немалі кошти державних бюджетів. Але останнім часом уряди західних країн віддають перевагу другому напрямку, тобто інвестиційній підтримці розвитку інфраструктури цих ринків. Це дозволяє впровадити сучасні технології зберігання та накопичення оптових партій надлишкової сільгосппродукції та спрямовувати її потоки на експорт, і таким чином отримувати додаткові доходи, а також відмовитись від негативної практики стримування зростання обсягів виробництва сільгосппродукції з метою утримання її оптимальної внутрішньої ціни.

За останні сто років досвіду будівництва і експлуатації оптових

ринків їх характеристики перетерпіли значні зміни. Вони і сьогодні продовжують змінюватися, оскільки роздрібна торгівля міняється у відповідь на ріст урбанізації, на зростаючу роль мереж супермаркетів та динаміку купівельної спроможності споживачів. Ці зміни вимагають відповідного реагування в плані створення організації й управління діяльністю ринків.

Існує принципове розходження між ринками, що стихійно виникають на сільських площах і поблизу дорожніх розв'язок, і спеціалізованими оптовими ринками, які почали з'являтися на початку минулого сторіччя в Лондоні, Парижі й Барселоні. Ще більше розходження цьому додало створення сучасних центрів постачання продовольчої продукції, в яких оптова діяльність відносно цілого ряду продовольчої продукції, поряд з відповідною попередньою розфасовкою, компонуванням і іншою діяльністю з розподілу продуктів харчування, сконцентровані в одному комплексі [3].

У багатьох країнах вже в той період були створені центральні ринки з метою оптової реалізації фруктів і овочів. У країнах, в яких зернові, бобові й зернобобові є основними продуктами харчування, оптові ринки були створені для даних видів продукції. Іноді на ринках обладнувались спеціальні відділи для торгівлі рибою, квітами, м'ясом, молочними продуктами, спеціями, а також тваринними кормами. Нині у деяких сучасних центрах продовольчого товарообміну передбачені спеціалізовані площі для цілого ряду продукції, включаючи: фрукти й овочі, м'ясо, рибу, молочні продукти, а також квіти. У деяких центрах постачання є відповідні площі для оптових поставок інших видів продукції для супермаркетів і великих мереж роздрібної торгівлі.

Разом зі змінами ринків також міняється методика обробки, й реалізації продукції. Механізоване навантаження й розвантаження, використання великогабаритних контейнерів, попередня розфасовка й сортування, а також технологій зберігання на сучасному рівні - все це є невід'ємною частиною сучасних оптових ринків. Системи реалізації сільгосппродукції, при яких фермери продавали її прямо кінцевим споживачам, перетворилися на таку, при якій оптові оператори, що діють або як експедитори, або як середньо та дрібно оптові дистриб'ютори на підставі договорів між собою, групують продукцію й продають її роздрібним торговцям і великим покупцям. На деяких ринках була впроваджена й розроблена система угод, заснована на проведенні аукціонів. Розвиток систем транспортування й зберігання викликав зростання посередницьких продажів. Брокери (посередники), які часто розташовуються на території центральних оптових ринків, можуть організовувати реалізацію продукції з доставкою прямо на склади, що належать мережам супермаркетів, можуть бути розташовані за межами центральних оптових ринків, або користуватись наявними потужностями

на самому ринку. Інші оптові торговці на сьогоднішній день виступають як агенти зі збуту для великих виробників або груп виробників, при цьому здійснюючи організацію процесів: сортування, пакування, маркування, контролю якості, атестації, а також просування й реалізації на контрактній основі. Деякі оптові торговці виступають як агенти з закупівлі для великих покупців, включаючи мережі супермаркетів.

Поряд зі змінами в ролі ринків, в асортименті продукції, а також оптової торгівлі, також міняється підхід до вибору місця розташування ринків. Традиційне місце розташування оптових ринків у центральних районах багатьох міст уже не є доцільним. Необхідність в існуванні більших площ, на яких була б надана можливість розміщення великих транспортних засобів, а також у тому, щоб уникнути проблем із транспортними заторами, санітарією й екологією, змусило багато ринків перевести свою діяльність поза межі міст [4].

В той час, як традиційні центральні оптові ринки продовжують відігравати важливу роль у багатьох країнах, деякі з них розрослися й перетворилися на оптові ринки-термінали, як, наприклад, ринки у великих містах США, Японії, Кореї, у Латинській Америці вони розрослися до масштабів Центрів продовольчої продукції (Centrales de Abastos). У Франції вони стали Ринками Національної значимості (Marches d'Intret national), а в Іспанії одержали розвиток Продовольчі Об'єднання (Unidades Alimentarias). Ці великі комплекси з постачання продовольчої продукції розташовуються на окраїнах важливих міст, сполучаючи в собі оптові ринки фруктів і овочів з торговельними площами для реалізації інших видів продовольчої продукції, а також квітів. Крім того, вони мають виробничі потужності переробки, сортування, пакування і зберігання, а також засоби зв'язку. Такий комплекс у цілому звичайно управляється як єдина структура. Через залучення великих інвестицій, більша частина таких об'єктів була побудована муніципальною, регіональною або центральною владою, або в будівництві брали участь комбіновано всі три рівні влади. Деякі з найбільш великих нових ринкових комплексів (наприклад, ринок Талад (Thalad) у Бангкоку) були побудовані приватним бізнесом із залученням державного фінансування [10].

Сучасні підходи до економічного розвитку мають пристосовуватись до реалій сьогодення, а також спиратись на ринкову сутність економіки. Перший постулат пояснюється тим, що Україні, як і більшості країн світу, бракує державних коштів, які могли б бути спрямовані на реалізацію необхідних державі, але достатньо капіталоємних стратегічних проектів. Другий - тим, що (прикриваючись) користуючись ринковим статусом економіки, держава перекладає функції інвестування цих стратегічних проектів на підприємницький сектор.

За останні роки в економіках розвинених країн було здійснене

будівництво лише невеликої кількості нових ринків. У Великобританії, за статистикою, на сьогоднішній день до 75 відсотків всіх фруктів і овочів реалізуються поза оптовими ринками. Однак, деякі з торговельних угод для даного виду продукції організуються оптовими торговцями, що працюють безпосередньо на оптових ринках. Продукція найчастіше доставляється прямо від фермерів або пакувальних цехів на місцях у супермаркети, які створили свої власні комплекси з мерчандайзингу-дистрибуції. У доступному для огляду майбутньому потреба в оптових ринках буде зростати в країнах, що розвиваються, зокрема в Україні, а також у великій кількості розвинених країн. Ступінь, у якому вони продовжать своє існування в деяких розвинених країнах, буде залежати від їхньої здатності адаптуватися до змін у відношенні зростаючої економічної концентрації в роздрібній торгівлі продуктами харчування, зосередженої в невеликій кількості мереж супермаркетів. Крім цього, будуть потрібні зміни з метою відповідності таким факторам, як: зміни в землекористуванні в межах міст, оптимізації асортименту продукції, реалізованої круглий рік, підвищення вимог щодо її якості, розвиток бізнес-структур, що займаються експортом і імпортом, а також ріст спеціалізованих магазинів роздрібною торгівлі, розвиток технологій безтарного перевезення й попередньої розфасовки для роздрібного продажу. Також факторами, що чинять вплив на розвиток ринків, є швидко зростаючий попит з боку ресторанів та інших харчових закладів, через те, що все більша кількість людей харчуються поза домівкою, а також розширення інформації споживачів у відношенні того, що є здоровою їжею.

На сьогоднішній день ринкам необхідно відповідати специфічним вимогам відносно широкого спектра користувачів їх послугами, включаючи: фермерів, кооперативи, пакувальні цехи, спеціалізовані й звичайні роздрібні магазини, супермаркети, вторинних оптовиків, покупців, що представляють державні інститути (лікарні, дитячі садки, школи, армія), великі ресторани, готелі й магазини роздрібною торгівлі продуктами харчування (мережі продовольчих магазинів), імпортерів і експортерів, а також компаній перевізників, банків і інших бізнес-структур.

При організації роботи оптових ринків їх необхідно тісно зв'язати з фермерами й ринками по всій країні, а також із закордонними ринками. Здатність надати площадки для стоянки автомобільного транспорту, здійснювати авіа- і морські наземні вантажні перевезення, разом з наявністю телефонного, факсового, електронного засобів зв'язку, а також спроможністю забезпечення, своєчасною інформацією щодо товаропотоків, цін, наявністю товарних запасів є найважливішою частиною в справі забезпечення інтеграції оптового ринку в загальну регіональну, національну і міжнародну торгову мережу.

Сьогодні необхідно усвідомити й зрозуміти ту особливу роль, яку ринок буде відігравати в економіці в будь-який момент часу. Необхідність створення оптових ринків в Україні та очікувана ефективність такого національного проекту обумовлена неефективністю і недосконалістю існуючих каналів збуту сільськогосподарської продукції, про що свідчать офіційні статистичні дані (табл. 1).

Таблиця 1

Структура реалізації деяких видів продукції сільськогосподарськими підприємствами України (за каналами реалізації)*

Показники	1990	1995	2005	2006	2007	2008	2009	Відхилення, +, -	
								(3-2)	(8-2)
Обсяг реалізації продукції, тис. т.									
Картопля	16732	14729	19462	19467	19102	19545	19666	-2003	2934
Овочі	6666	5880	7295	8058	6835	7965	8341	-786	1675
Молоко та молочні продукти	24508	17274	13714,4	13286,9	12262,1	11761	11265	-7234	-13242,9
В тому числі за каналами реалізації, %									
Переробним підприємствам									
Картопля	85,1	15,2	11,3	11	9,4	12	10,8	-69,9	-5,9
Овочі	89,4	39,6	13,5	15,6	16,2	13,3	12,5	-49,8	2,3
Молоко та молочні продукти	99,1	87,2	85	88,3	84,7	87,6	82,1	-11,9	22
На ринку									
Картопля	9,4	42,7	17,2	18,4	20,4	20,1	22,3	33,3	-26,4
Овочі	8,0	41,2	31,8	27,3	27,4	26,5	24,3	33,2	-19,7
Молоко та молочні продукти	0,1	8,9	3,8	3	2,5	3,2	3,4	8,8	-18,2
Населенню									
Картопля	5,2	32,2	4	2,7	3	2,8	2,8	27	-17,7
Овочі	2,6	15,1	3,5	2,2	3,4	2,6	3,5	12,5	-18,9
Молоко та молочні продукти	0,8	3,1	1,5	1,2	1,8	1,8	2	2,3	-6,3
За іншими каналами									
Картопля	0,3	9,9	67,5	67,9	67,2	65,1	64,1	9,6	50
Овочі	0	4,1	51,2	54,9	53	57,6	59,7	4,1	36,3
Молоко та молочні продукти	0	0,8	9,7	7,5	11	7,4	12,5	0,8	2,5

* - розраховано за даними Держкомстату України

Обсяги виробництва в рослинництві України зростають, як видно з даних табл. 1, в той час як в тваринництві, через скорочення кормової бази та з інших причин, виробництво падає. Однак за всіма видами сільськогосподарської продукції спостерігається стійка тенденція до збільшення питомої ваги інших каналів збуту продукції, що, на фоні катастрофічного скорочення попиту на сільськогосподарську сировину вітчизняними переробними підприємствами, свідчить про нагальну потребу в ефективному інфраструктурному суб'єкті дистрибуції виробленої продукції. Оптовий ринок в даному контексті можна трактувати як елемент інфраструктури регіону, що впливає на закономірний потік продовольчих товарів між виробником та споживачем. Через оптовий ринок місцеві та центральні органи влади можуть здійснювати політику продовольчої безпеки, цін, врівноваженого розвитку, особливо сільськогосподарської продукції та роздрібної торгівлі.

Відповідно до прийнятих у 2009 р. Закону України «Про оптові ринки сільгосппродукції» та Державної цільової Програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 562, починається процес створення в регіонах мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції [1, 2]. Але, як показала практика, проектування й відбудова таких ринків має базуватись на основі певних обґрунтованих вихідних даних - техніко-економічних параметрах (ТЕП), до яких могли бути прив'язані існуючі будівельні норми та правила, без застосування яких не може бути створено повноцінного дієвого робочого проекту будівництва. Але на сьогодні таких ТЕП, затверджених хоча б на рівні Міністерства АПП, не існує, оскільки відсутня практика будівництва таких сучасних ринків.

В Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень були проведені відповідні дослідження, за результатом яких були розроблені «Методичні рекомендації щодо розрахунків техніко-економічних параметрів оптових ринків сільськогосподарської продукції (ОРСП)». При всьому світовому досвіді будівництва та експлуатації оптових ринків подібних розробок раніше не існувало, за виключенням рекомендацій ФАО ООН, які носять форму варіантних побажань [3]. Застосування запропонованих нами методичних підходів розрахунків техніко-економічних параметрів ОРСП та обґрунтування, на основі розробленої нормативної бази, дозволить:

- значно підвищити інвестиційну привабливість як конкретного проекту будівництва ОРСП, так і в цілому цього напрямку інвестиційних вкладень;

- на цій основі збільшити інвестиційні надходження в галузь;
- скоротити час і витрати на проектування та погодження проектної документації (до 30%);
- підвищити експлуатаційну надійність ОРСП (на 25%);
- зменшити інвестиційні ризики (на 20%).

Література

1. Закон України «Про оптові ринки сільгоспродукції».
2. Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. №562.
3. Дж.Трейси-Уйат. Планирование инфраструктуры рынка. Оптовые рынки. Организация ООН по вопросам продовольствия и сельского хозяйства. Бюллетень службы сельского хозяйства ФАО. – Рим, 1999.
4. Корінець Р., Швецова Л. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: запитання та відповіді /Проект USAID «Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази», Український освітній центр реформ. – Київ, 2007. – 88 с.
5. Лисюк В.М., Ярмоленко О.Б. Інфраструктурні чинники розвитку товарних агроринків // Прометей. – Вип.2(26). –2008. – С.70-73.
6. Лисюк В.М., Нікішина О.В., Ярмоленко О.Б. Розвиток регіональних оптових ринків сільськогосподарської продукції // Экономические инновации. – Вып.28. – 2007. – С.165-174.
- 7.Лисюк В.М. Товарний ринок як об'єкт державного регулювання // Экономические инновации. – Вып. 27.– 2007. – С.143-151.
- 8.Лисюк В.М. Об'єктивація економічного регулювання // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 27. –2007. – С.204-209.
9. Тараканов М.Л. Формування регіональних логістичних комплексів зовнішньоекономічної спеціалізації // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – №29. – С.196-200.
- 10.Тарасюк А.В. Досвід створення і функціонування гуртових ринків сільськогосподарської продукції. //Агровісник. – 2007.– №3-4.– С.9-11.
11. Лисюк В.М. Інфраструктурні чинники розвитку ринків сільськогосподарської продукції // Прометей.– 2008. – №3(27). – С.86-91.
12. Лисюк В.М., Ярмоленко О.Б. Інвестиційна стратегія відтворення інфраструктури аграрних ринків // Структурні реформи і трансформації в промисловості: перспективи і пріоритети. Збірник наукових праць. – Донецьк: Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2010. – С.172- 173.
13. Лайко О.І., Лисюк В.М., Ярмоленко О.Б. Трансформація інфраструктурної ланки ринків сільськогосподарської продукції на шляху

інвестиційного відтворення реального сектору економіки регіону
//Аграрний вісник Причорномор'я. – Вип. 53. – 2010. – С.146-152.

Abstract

Lisyuk V.M.

Strategy of development of wholesale markets of agricultural produce is in Ukraine.

In the article the expounded researches of world experience of creation of wholesale markets agricultural produce. Strategy of building of network of wholesale markets, which must be based on the methodical approach of calculations of them developed an author ТЕР, is offered.